

JACOB ASHEL GROPER - un corifeu al poeziei idiș în România -

115 de ani de la naștere

Născut la 21 august 1890, la Mihăileni (Dorohoi), J.A. Groper a studiat dreptul la Universitatea din Iași, s-a impus ca scriitor de limbă idiș, iar în 1964 a emigrat în Israel, stabilindu-se la Haifa. A murit la 12 decembrie 1968 (este eronat trecut anul 1966, în unele calendare).

Primele încercări poetice au fost în limbile română și germană, dar talentul său s-a revelat în limba maternă, idiș. La început a fost mai bine cunoscut în afara României, publicând în presa evreiască din Vilna (Lituania), Lvov

(Ucraina), apoi la București și la Londra. Presa culturală de limbă română a reprodus traduceri din idiș ale lui Groper (greșit ortografiat, uneori, Gropper), iar poetul a tradus, la rândul său, din creația clasicului I.L. Peretz.

Apreciat de critici evrei și români, Groper face parte din galeria poezilor idiști - Velvl Zbarjer, Itic Manger, Iacov Sternberg, până la Israel Bercovici, contemporanul nostru (plecat dintre noi în anii '90). Unul dintre traducătorii cu har ai poeziei lui Groper a fost poetul de limbă română Enric Furtună. Redăm câteva versuri din poemele: *Umbrei lui Iuda Macabeul* - „Și vechi e drapelul... fâșiile-i dalbe / cu aur țesute pe-atlazuri roz-albe / pătate-s și astăzi de-al sângelui val“; din *Cântecul meu pribeag* - „Născut să bucuri plebea-ndurerată / Cu ea tu-mparți același trist noroc / Pleci în străini și iar te-ntorci la loc / Cu ei tu răzi și plângi cu ei odată“.

Tonalitatea poeziei lui Groper amintește de cea a lui Goga, înainte de devenirea sa ca politician. Dar el a știut să scrie și în cheie comică, burlescă - ca, de pildă, poemul *Reclamă*, tradus de Barbu Nemțeanu. Inspirat din Biblie este poemul *Sulamit* (unii comentatori au considerat-o „eroină“ *Cântării Cântărilor*); alte poeme, precum *La întoarcere*, amintesc de Esenin (astfel l-a tradus pe Groper, Enric Furtună): „Răsună zurgălăii, trăsura fuge iute... / De ce deodată o dulce durere mă despica? / E mama mea... / sunt ochii ce prind duios să-mi zică - „E casa ta, băiete... / O recunoști acum?“.

Groper a frecventat, la Iași, Centrul de Cultură „Toynbee Hall“, împrietenindu-se cu pictorul Reuven Rubin, ce avea să fie primul ambasador al Statului Israel în România și unul dintre artiștii de frunte ai secolului XX. „Toynbee Hall“ a fost vizitat de Șalom Alehem, Chaim Weizmann (viitorul președinte al Israelului), iar A.L. Zissu, L. Șaraga,

B. Fundoianu, I. Ludo ș.a. au fost susținătorii acestui nucleu spiritual. Rubin l-a comparat pe Groper cu Bialik, în privința forței de sugestie și expresivității. Camil Baltazar a fost și el un admirator al poeziei idiștului, prezent în revista „Hatikva“ („intelectual de mare clasă, multilateral“). Galaction îl numea un „Vlahuță din Mihăileni“, iar Sadoveanu îl saluta cu „Șalom“, laudându-i poemele *Aur și argint*, *Poet și profet*. Groper știa să fie și un „intimist“ de cea mai pură esență - „Undeva, în inimă / se sfarmă libertatea“.

În 1934, la Editura „Cultura Poporului“ a apărut o carte scrisă de B. Iosif (un pseudonim?), *Nostalgia ghetoului evreiesc*, despre viața și creația lui Groper. Modul de abordare este evident depășit, evreii nu au de ce să păstreze „o nostalgie a ghetoului“, în care nu au trăit de bunăvoie. Dar autorul are meritul de a exemplifica, prin versuri în original și în traducere, arta descriptivă și substanța tragică a unei îndelungi perioade cărora Groper le-a dat viață, fiind el însuși un „nerealizat“, un om sărac, lovit de multe necazuri personale, suferind, dar care prin operă și-a regăsit locul printre aleși.

În cartea lui Marius Mircu, *Idișul cântă și încântă* (Ed. Glob, Bat Yam, 2003), un capitol important este dedicat „legendarului Jacob Groper“, cel care a fost simbolul epocii ieșene „Licht“ (lumină). Aflăm că poetul se trăgea - atât pe linie paternă, cât și maternă - din rabinii iluștri, familia venind din Ungaria. Primele povești - lecții de evreitate - le-a primit de la bunica Neslie, astfel că Biblia i-a fost primul izvor șoptit în idiș. Germana a învățat-o la Cernăuți, iar ca o ironie a sorții, diploma de jurist obținută la Iași era semnată de decanul A.C. Cuza. Însă diploma nu l-a ajutat în carieră. El a fost, înainte de toate, scriitor, orator și eseist cunoscut în mai toată Moldova și apoi în București, în mediile evreiești, bucurându-se de aprecierea unor critici români de seamă, precum E. Lovinescu. Credem că Marius Mircu nu exagerează când scrie: „După Baal Șem, Jacob Groper a fost cea mai legendară figură evreiască a Moldovei“ (se știe că Baal Șem a trăit o perioadă în zona Neamțului).

Din păcate limba idiș, careia i s-a dedicat un festival internațional în 10-12 aprilie a.c., în România, nu mai este o limbă cunoscută de ultima generație de evrei. Dar o traducere în română din Jacob Groper merită să apară într-o ediție sărbătorească, omagială.

JACOB GROPER (desen de Ross, apărut în „Hatikva“)

Moni Ghelester (din familia socialistului dr. L. Ghelester) s-a născut la 3 iulie 1905, a fost cunoscut și înainte, dar mai cu seamă după război, fiind distins cu titlul de „Maestru Emerit“. A abordat cu același har repertoriul clasic, românesc, universal, ca și cel modern, contemporan. Din repertoriul său bogat cităm: *Unchiul Vanea*; *Trei surori*; *de Cehov*; *Romeo și Julieta*, de Shakespeare; *Orfeu în infern*, de Tennessee Williams (cu Florin Piersic într-un rol magistral); *Vizita bătrânei doamne*, de Dürrenmatt; *Citadela sfărâmată*, de Horia Lovinescu (cu o distribuție rarismă) ș.a. Moni Ghelester a studiat în tinerețe, în paralel, dreptul și arta dramatică la Iași, cu profesorul Mihail Codreanu. Își ia doctoratul în drept la Paris, dar revine în țară, unde practică avocatura, jurnalistică, se apropie de teatru, iar în 1940 este obligat să renunțe la cariera într-un teatru „românesc“, din cauza legislației rasiale și se angajează la „Barașum“, unde pune în scenă patruzeci de piese de teatru, care au succes (este întâi ajutor, apoi regizor). Scenografia era semnată de M.H. Maxy. În 1946, trece la Teatrul Național, condus de Zaharia Stancu, punând în scenă *Ultima oră* a lui Sebastian, autorul dispărut în 1945, într-un „ciudat“ accident. După cum își amintește Tudor Steriade, în ziare s-a scris că *Ultima oră* a fost pentru Ghelester „prima oră“. Pentru *Unchiul Vania* a fost elogiată de Alice Voinescu. A mai pus în scenă *Anna Karenina* după Tolstoi, *Regele moare*, de Eugen Ionescu (au venit la spectacol oficialități înalte ale statului), *Ziaristi*, de Al. Mirodan, prima piesă cu comuniști, care s-a bucurat de un real succes, datorită talentului autorului și al regizorului (în rolul principal, Cerchez, fiind Radu Beligan). Este invitat de Lucia Sturdza-Bulandra și de Liviu Ciulea să pună în scenă, la Municipal, *Dragă mincinosule* și *Pygmalion*, de Bernard Shaw, iar Beligan îl invită la Teatrul de Comedie, unde pune în scenă două piese de Mirodan, *Celebrul 702* și *Șeful sectorului sulfete*. A fost în turnee în Israel cu *Omul care a văzut moartea*, de Victor Eftimiu, și *Dragă mincinosule* (1956).

Ghelester avea, ca și Stanislavski, un cult al „actorului potrivit în rolul potrivit“. Se bucura de un mare prestigiu în teatru, iar Al. Mirodan i-a mulțumit pentru spiritul său de mentor ce impunea respect față de arta teatrală. Ca profesor la Institutul de Teatru, Ghelester a „scos“ generații de actori străluciți, care i-au rămas recunoscători. Cel mai expresiv în elogiile este venerabilul Radu Beligan, care îl considera pe Moni Ghelester o „certitudine a teatrului românesc“, care, prin rigurozitate și respect față de text și actori, a transformat „anonimatul în celebritate“.

Un strălucit regizor - MONI GHELESTER

100 de ani de la naștere

În „ADEVĂRUL LITERAR ȘI ARTISTIC“, din 28 iunie a.c., pe prima pagină este anunțat un medalion Anca Manolescu, a cărei carte recent apărută, *Europa și întâlnirea religiilor* se bucură de o primire excepțională din partea criticii, fiind recenzată și în RE nr. 233-234. Andrei Pleșu reproduce „Cuvântul însoțitor“ la această carte, iar autoarea își expune opiniile apelând la nume cunoscute, Nicolaus Cusanus, Berdiaev, Simone Weil, René Guénon, André Scrima. Despre Fundația „Iosif Sava“ și participarea doamnei Margit Dascălu-Sava la educația muzicală a elevilor scrie Oltea Șerban-Părău, iar Adina Zorzini relatează despre Colecția „Josefina și Eugen Taru“. Pornind de la o carte a lui Carl Sagan, „Robert Laz“ semnează articolul „Darwin sub acuzație“. În consonanță cu tema cărții Ancăi Manolescu, Stela Tinney (nume încă puțin cunoscut) își continuă eseul „Arc în cer“ (partea a II-a).

În continuare, vom expune un punct de vedere referitor la nr. 776, din 12 iulie 2005, al „Adevărului literar și artistic“. Pe prima pagină (citată dintr-un volum apărut în 1997, la Ed. Institutul European, Iași) scrie: „Revoluția română din decembrie '89 n-ar fi izbucnit dacă nu ar fi germinat inițial în eseistica lui Vasile Lovinescu“. Exagerarea este greu de evaluat, iar preluarea moștenirii acestui scriitor, probabil de valoare, este slab nuanțată, numele său fiind pus alături de cel al ideologului de extremă dreapta Nae Ionescu, iar alte nume sunt menționate în devălmășie: Cioran, Tușea, Eliade, Mircea Vulcănescu, Noica, Stăniloae. Să fie revoluția din '89 total îndatorată acestor nume, popularizarea lor fiind posibilă după 1989? Lăudabilă este pomenirea lui Sartre cu ocazia centenarului nașterii (semnează Romulus Căplescu), deși filosoful francez s-a plasat spre extrema stângă. Deci plus cu minus, cât fac? Oricum, revista este interesantă.

Revista „CONTEMPORANUL - IDEEA EUROPEANĂ“, din iunie 2005, reia o tradiție de a dedica un spațiu larg „problemei evreiești“, desigur sub aspect cultural. Ion Vianu se referă la antisemitismul scriitorului francez Céline, apoi la antifascismul lui Eugen Ionescu. Ovidiu Morar îl amintește pe Dobrogeanu-Gherea și atitudinea sa față de antisemitismul manifestat de o parte dintre politicieni și intelectuali, inclusiv

DIN PRESA CULTURALĂ

scriitori, atitudine culminată cu legionarismul. Gh. Schwartz scrie despre alteritate și tradiția ei milenară, iar Ionel Necula despre Cioran și „schimbarea sa la față“ prin relațiile cu Fundoianu și cu alți intelectuali evrei.

În „ROMÂNIA LITERARĂ“, nr. 25 din 29 iunie a.c., citim o recenzie a lui T. Urian despre noul volum apărut la Ed. Polirom, 2005, *Păcatul împotriva spiritului. Scrieri politice*, de I.P. Culiuanu, în care sunt menționați Wiesler, Moshe Idel ș.a. S. Damian este prezent cu un eseu dedicat „omului Schiller“, fiind cități Goethe, Büchner, Kafka, George Steiner ș.a. Despre Sorin Toma și „cazul Arghezi“ scrie Ana Selejan (fragment dintr-o viitoare carte).

În nr. 26/6 iulie a.c., Dina Georgescu recenzează cartea lui B. Elvin, *În continuare* (Ed. Institutului Cultural Român), T. Urian scrie despre romanul lui Ioan T. Morar, *Lindenfeld* (Ed. Polirom), comparând țesătura narativă a acestuia cu scenariul filmului lui Radu Mihăileanu, *Train de vie*, cunoscut cineaștilor europeni. În același număr sunt publicate versuri de Danilo Kiș (1935-1989), cunoscut scriitor evreo-sârbo-francez, iar Radu Varia prezintă pe larg cartea lui Mihai Pelin, *Deceniul prăbușirilor*, recenzată și în revista noastră (nr. 231-232). La rubrica „Meridiane“, se semnalează centenarul nașterii lui Elias Canetti, împlinirea unui sfert de veac de la moartea lui Romain Gary, ca și a unei jumătăți de veac de la cea a lui Albert Einstein.

În nr. 27/13 iulie a.c., Gh. Grigurcu scrie despre Cioran, la zece ani de la moartea acestui contradictoriu filosof. Alex Ștefănescu se exprimă echilibrat la adresa „Literaturii scrise la comandă“, nefiind „iertăți“ nici unul dintre autorii mai însemnați în perioada totalitarismului comunist. Interesantă este intervenția documentată a lui D. Hincu, pe două pagini, bazată pe studiul unor arhive diplomatice germane,

despre relațiile omului politic ultranaționalist O. Goga cu înalți funcționari ai Reich-ului nazist. Editura „Polirom“ este în atenția criticii cu două noi cărți: *Săgeata timpului sau despre natura fărâdelegii*, de Martin Amis, și *Middlesex*, de Jeffrey Eugenides (Premiul Pulitzer, 2003), cărți de mare ecou în lume.

În „OBSERVATOR CULTURAL“, nr. 17/23 iunie, Michael Finkenthal amintește pe Koestler într-un micro-eseu, „Despre prejudecată și dialog“. În nr. 18/30 iunie, Adina Dinițoiu îl prezintă pe prozatorul evreo-american Andrei Codrescu și recenta sa carte, *Casanova în Boemia* (Ed. Polirom). Anca Oroveanu, autoarea unei recente

cărți, *Rememorare și uitare: scrieri de istoria artei* (Ed. Humanitas, cu un cuvânt însoțitor de Andrei Pleșu), este prezentată de Victor Popescu. Cătălin Sturza, în dialog cu Mihail Fulger, discută despre pelicula nominalizată la Oscar, în 2005, *Ultimele zile ale lui Hitler*, film controversat și, se pare, de interes pentru public. În nr. 19/7 iulie a.c., Răzvan Părăianu recenzează cartea lui Carol Iancu, *Lupta internațională pentru emanciparea evreilor din România* (1913-1919; 1919-1939) (2 vol., Ed. Hasefer), Al. Matei scrie un articol despre receptarea „corectă“ și „greșită“ a lui C. Noica de către exegeții precum Alexandra Lavastine (*Filosofie și naționalism. Paradoxul Noica*, Ed. Est, 1998), Sorin Lavric, Daniel Corogeanu ș.a. Magdalena Boiangiu este prezentă cu un comentariu despre condiția criticului de teatru.

În „DILEMA VECHĂ“, nr. 75/24 iunie a.c., propune un chestionar cu răspunsuri de la personalități culturale, în genul almanahurilor culturale dinainte de război. Merită citită această secțiune. Cei ce răspund sunt Magdalena Boiangiu, Nae Caranfil, Marius Chivu, Andrei Codrescu, Șerban Foartă ș.a. Interesant este și articolul lui Codrescu (despre Stalin), interviul

Ancăi Manolescu cu teologul dominican Claude Geffré („Prezența religiei în spațiul public“), ca și interviul lui Marius Chivu cu Pascal Bruckner ș.a. Nr. 76/1 iulie a.c. se deschide cu un citat din Noam Chomsky: „Va trebui să ne decidem să-i educăm pe cititori în folosirea acestui ingredient al vieții, informațiile, așa cum se face cu materialele periculoase“.

Nr. 77/8 iulie a.c. oferă un interesant articol al lui Cornel Codiță, „Europa de la Jean Monnet la instalatorul polonez“, în care se vorbește despre „Victoria naționalismelor orientate spre interior“. Tot despre extremism naționalist este vorba în corespondența Rodică Binder, de la „Deutsche Welle“, din Bonn. În același număr, este citat Mihail Sebastian cu o scurtă și emoționantă evocare a lui M. Blecher, la moartea acestuia, în vârstă de numai 29 de ani.

Revista „22“, nr. 799/28 iunie a.c., aduce în atenție „Studia hebraica“ (nr. 4/2004), revistă editată de Centrul „Goldstein-Goren“ (recenzent - Radu Drăguloiu), iar Răzvan Simion revine la cazul profesorului din Sibiu, Corvin Lupu, de la Universitatea „Lucian Blaga“, care, departe de a cinsti memoria celui ce a dat numele instituției, propagă în revista „Transilvania“, și nu numai, un negaționism „negru pe alb“. Andrei Oișteanu scrie despre implicațiile demersului unui urmaș al regelui Carol II, Paul Lambrino, de a-l pune pe unchiul său, regele Mihai, în ciuda atitudinii Casei Regale de a-i favoriza pe evrei în anii diktatoriei lui Antonescu. Demersul prințului Paul a ajuns în paginile ziarului „The Jerusalem Post“.

În nr. 800/5 iulie a.c. (felicitări și la mai „mare“), Revista „22“ se prezintă cu un supliment cultural bogat (nr. 15+16/2005), în care găsim amintirile lui Pericle Martinescu din „Bucureștiul cultural interbelic“ (Mihail Sebastian, Mircea Eliade, Emil Cioran). La rubrica „Scrisori“, Bogdan Suceavă susține poziția anti-negaționistă a lui Andrei Cornea, spunând: „Nu cred că extremiștii au dosarele academice cele mai solide și cred că există o strânsă legătură între inabilitățile personale ale cuiva și ieșirile sale violente sau de rea-credință“.